

СЕКЦІЯ 1 СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 336:061.1ЄС

Кулай А.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та оподаткування
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ МЕХАНІЗМІВ КОНВЕРГЕНЦІЇ ФІНАНСОВИХ СИСТЕМ В ЄС

У статті проаналізовано теоретичні розробки щодо сутності процесів зближення економік на різних етапах суспільного розвитку. Розкрито особливості фінансової конвергенції в ЄС та методологічні основи дії її механізмів на національних і наднаціональному рівнях. Показано різноманітні за формою і призначенням взаємозв'язки між окремими складовими фінансових систем, механізми конвергенції, зміни характеру їх взаємодії в умовах глобалізації. Охарактеризовано процеси модернізації національних фінансових систем з урахуванням факторів негативного впливу фінансових криз. Запропоновано структурно-логістичну схему взаємодії механізмів конвергенції національних фінансових систем в ЄС.

Ключові слова: фінансові системи, фінансові відносини, конвергенція, фінансова конвергенція, механізми, інструменти, Європейський Союз.

Кулай А.В. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СУЩНОСТИ МЕХАНИЗМОВ КОНВЕРГЕНЦИИ ФИНАНСОВЫХ СИСТЕМ В ЕС

В статье проанализированы теоретические разработки сущности процессов сближения экономик на различных этапах общественного развития. Раскрыты особенности финансовой конвергенции в ЕС и методологические основы действия ее механизмов на национальных и наднациональном уровнях. Показаны разнородные по форме и назначению взаимосвязи между отдельными составляющими финансовых систем, механизмы конвергенции, изменения характера их взаимодействия в условиях глобализации. Охарактеризованы процессы модернизации национальных финансовых систем с учетом факторов негативного влияния финансовых кризисов. Предложена структурно-логистическая схема взаимодействия механизмов конвергенции национальных финансовых систем в ЕС.

Ключевые слова: финансовые системы, финансовые отношения, конвергенция, финансовая конвергенция, механизмы, инструменты, Европейский Союз.

Kulai A.V. METHODOLOGICAL BASIS OF THE CONVERGENCE OF FINANCIAL SYSTEM IN EU

The theoretical development, concerning the nature of the processes of the economies convergence at different stages of social development, is analyzed. The features of financial convergence in the EU and methodological action, bases of its mechanisms at national and supranational levels, are discovered. In the article the author shows diverse in form and purpose relationship between the certain components of financial systems, mechanisms of convergence, changes in the nature of their interaction in the terms of globalization. The processes of modernization of national financial systems, taking into account factors of negative impact on financial crises, are characterized. The structural logistic scheme of the mechanisms of convergence interaction national financial systems in the EU is suggested.

Keywords: financial systems, financial relations, convergence, financial convergence, mechanisms, instruments, European Union.

Постановка проблеми. На основі аналізу науково-теоретичних і методологічних основ сутності механізмів фінансової конвергенції визначити їх дію та взаємозв'язки з окремими елементами фінансових систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичні основи сутності механізмів конвергенції фінансових систем обґрунтовані в роботах зарубіжних вчених, зокрема: Р. Арона, М. Вожняка, П. Друкера, М. Дюверже, Ж. Еллюль, О. Конта, Дж. Мюрдаля, П. Поппера, У. Ростоу, А. Сахарова, П. Сорокіна, Дж. Сороса, М. Спенса, Дж. Стрейчи, Я. Тінбергена та ін. Дослідженню методологічних засад механізмів фінансової конвергенції присвячені наукові праці відомих вітчизняних вчених: О. Амоші, В. Андрущенка, А. Гальчинського, В. Геєця, А. Єпіфанова, Д. Лук'яненко, А. Поручника, А. Соколовської, В. Чужикова та ін.

Мета статті полягає у систематизації наявних відмінностей у теоретичних розробках різних економічних шкіл щодо процесів конвергенції в економіці,

розкритті методологічних основ механізмів конвергенції фінансових систем країн ЄС. На основі викладеного запропонувати структурно-логістичну схему взаємодії механізмів конвергенції національних фінансових систем ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на те що процеси глобалізації світу беруть свій початок з часів Колумба (1492 р.), переважна більшість наукових досліджень підтверджує, що активне зближення економік різних країн починається із зародження вільної торгівлі. Теорія абсолютних переваг Адама Сміта, розвинута Давидом Рікардо (1772–1823 рр.) як теорія відносних переваг, в умовах вільної міждержавної торгівлі доводить, що збільшення доходів торгуючих країн призводить до економічного вирівнювання світу.

Американський вчений-економіст, лауреат Нобелівської премії з економіки (2001 р.) Майкл Спенс виділяє три основні періоди розвитку глобалізації: до 1750 р. – період «незначного» економічного зростання; 1750–1950 рр. – період промислових револю-

цій і економічного піднесення обмеженої кількості країн, які називаємо промислово розвинутими – період «вікової подорожі в глобальну економіку»; 1950-ті – приблизно 2050-ті роки – період продовження промислових революцій у передових країнах і вражаючого розповсюдження росту на країни, що розвиваються. Другу революцію вчений називає «революцією включення». Після двох століть стрімких розбіжностей передових країн і країн, що розвиваються, взяла гору модель зближення, або конвергенції [1, с. 18–20].

Термін «конвергенція» походить від латинського *convergo* (наближаюся, сходжуся), застосовується в різних галузях суспільних і гуманітарних наук. Конвергенція як важливий чинник інтеграційного процесу в економічній науці має двояке трактування. По-перше, у широкому розумінні визначається як якісне зближення економічних систем їх господарських, інституціональних механізмів та економічних устроїв країн, регіонів, чи глобальних структур світової економіки і, по-друге, у більш вузькому розумінні – як наближення конкретизованих економічних показників цих систем. Конвергенція тісно пов'язана з протилежним за змістом терміном «дивергенція» – розходження. Незважаючи на те що розходження і подібність економічних систем взаємопов'язані з розвитком глобалізаційних процесів, наукове визначення теорій конвергенції у кінці XIX – початку XX ст. було спочатку поширеним для обґрунтування сутності суспільно-економічних формацій (теорії О. Конта, К. Маркса, У. Ростоу та інших західних вчених), які доводили, що суспільний розвиток відбувається в результаті зближення суспільно-економічних формацій з поступовим переростанням їх від нижчої до вищої формації. На думку ряду вчених, специфікою цієї

концепції було утопічне бачення її мети справедливого суспільного розвитку.

З розвитком ринкових відносин у другій половині XX ст. вчені схиляються до концепцій «індустріального суспільства» (П. Друкер, Р. Арон, Ж. Еллюль), держави «загального благоденства» (Дж. Мюрдаль, Дж. Стрейчи та ін.), відкритого суспільства (П. Поппер), ринкового фундаменталізму (Дж. Сорос), мирного зближення капіталізму і соціалізму – систему «демократичного соціалізму» (М. Дюверже), «синтезу деяких елементів капіталістичної ефективності і соціалістичної рівності» (Я. Тінберген) та ін., які передбачають формування змішаної форми суспільної формації. Водночас П. Сорокін розвиває цю концепцію як злиття капіталістичної і соціалістичних формацій. Аналізуючи сутність тоталітаризму і лібералізму вчений зазначав, що «група абсолютно тоталітарного або абсолютно *laisser-faire*¹ типу навряд чи коли-небудь існувала. Але якісь реальні соціальні групи по своїй системі соціальних відносин були ближче до тоталітаризму, інші більше нагадували «ліберальний» або «анархічний тип». Сказане справедливо стосовно до однієї і тієї ж групи в різні періоди її існування» [2, с. 578]. Дискусія про конвергенцію 40–50-х років XX ст. перенеслася в русло підтвердження тези про уподібнення капіталістичної і соціалістичної систем. З 80-х років XX ст. наукові дослідження сутності конвергенції набирають процесуального характеру щодо обмежень нерівностей між країнами та подібності зростання в системі макроекономічних моделей зростання, наприклад: ресурсів фізичного і людського капіталу, ресурсів праці, технології, знання [3, с. 51, 54].

Відхід від формаційної моделі конвергенції ще раніше передбачав американський вчений австрійського походження П.Ф. Друкер, який зазначав, що в наступні 25 років, коли світ буде намагатися подолати проблему населення, проблему енергії, проблему ресурсів і проблему основних спільнот, тобто міст, ця функція, напевно, виросте до крайньої необхідності – незалежно, між іншим, від політичних, соціальних або економічних структур, у розвинутих економіках, тобто незалежно від того, є вона, «система», «капіталістичною», «соціалістичною», «комуністичною» або будь-якою іншою [4]. Учений робить висновок, що у змішаній системі економіки форма власності більше не є визначальним моментом у відношенні того, хто володіє владою. Новизна цього неконституціонального трактування конвергенції полягає в тому, що не принижуючи роль науково-технічного прогресу, його прогресуючої ролі у розвитку суспільства, сам прогрес стає залежним від соціальних умов та системи управління, функція «спільнот», тобто зближення (конвергенція), стає основною незалежно від форми суспільно-політичного ладу та власності.

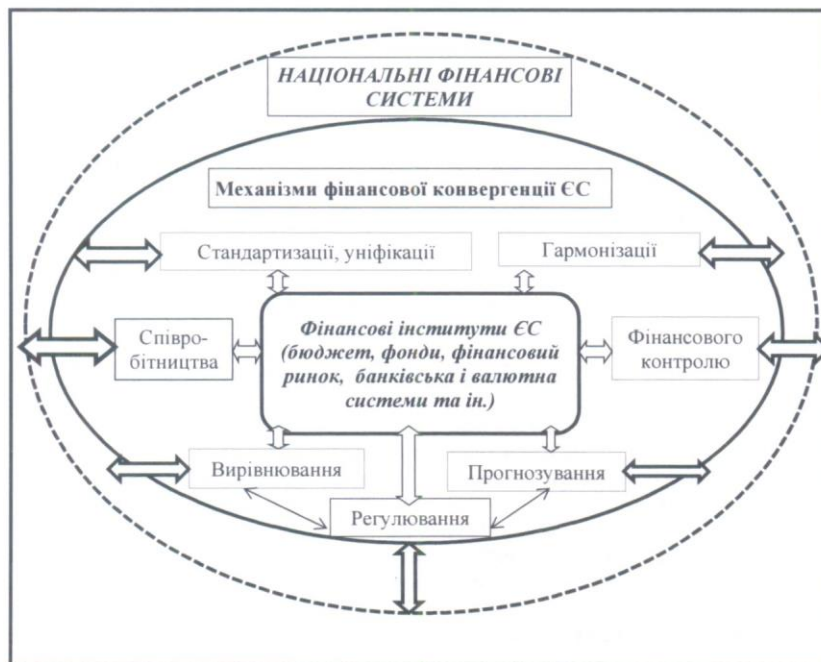

Рис. 1. Структурно-логістична схема взаємодії механізмів конвергенції національних фінансових систем ЄС

Розробка автора

¹ З французького «дозвольте робити», принцип невтручання. Ця економічна доктрина – мінімального втручання держави в економіку – уперше була обґрунтована представником класичної економічної школи Адамом Смітом у роботі «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.)

Дослідження процесів економічної глобалізації за останні два десятиріччя дозволяють стверджувати, що на сучасному етапі головною рушійною силою світової економіки стала фінансова глобалізація, яка прискорює процеси зближення економік все більшої кількості країн при збереженні їх національних особливостей. Характерною особливістю фінансової конвергенції є те, що «постійно зростаюча взаємозалежність економіки і фінансової системи випереджає взаємозалежність системи державного управління. У цій другій системі, як і раніше, домінують переважно країни і національні пріоритети» [1, с. 22]. Таким чином, концепція конвергенції національних фінансових систем в умовах постійно зростаючої фінансової глобалізації полягає у зближенні та гармонізації національних норм регулювання підсистем національних фінансових систем та застосування норм «спільного» регулювання та нагляду як у межах інтеграційних утворень, так і у світовому масштабі, при одночасному збереженні самостійності національних фінансових систем, інституціонального внутрідержавного регулювання та контролю. Особливо актуальним є підхід щодо оцінки конвергентності з точки зору інституційних механізмів регулювання національних економік (рис. 1).

Європейська модель інтеграційного об'єднання ЄС, що поєднує в собі федеративні і конфедеративні організаційні форми державного устрою, постійно стоїть перед проблемою врегулювання спільних інтересів об'єднання та збереження державності і суверенітету країн – членів ЄС, а тому гармонізація національних фінансових систем – це один із основних напрямів загальної економічної конвергенції. Гармонізація (від фр. *harmonisation*, від гр. *harmonia* – гармонія) – приведення у стан злагоженості, взаємної відповідності різних предметів, явищ, властивостей (наприклад, гармонізація національних відносин) [5, с. 132]. Прискорені темпи розвитку спільного ринку спонукають до гармонізації національних фінансових систем, їх взаємовідносин із інституціями ЄС. З одного боку, така модернізація національних фінансових систем є не що інше як поступова втрата фінансової незалежності і перехід до форми наддержавного устрою інтеграційного об'єднання, наближеної до федерації, з чим переважна більшість держав-членів, звичайно, не погоджується. З іншого боку, сучасна криза глобальної цивілізації вимагає посилення інтеграційних процесів усіх сфер глобального світу, розробки та застосування нових більш ефективних механізмів економічного і фінансового регулювання, які в певній мірі посилюватимуть централізацію фінансових ресурсів держав – учасниць інтеграційного процесу.

Професор В.Ф. Опришко розглядає гармонізацію як один із важливих напрямів належного забезпечення міжнародного правового співробітництва щодо взаємної відповідності змісту національного законодавства або окремих його положень із законодавством інших країн та правом міжнародних організацій [6, с. 36]. Міжнародне фінансове співробітництво між окремими країнами, міжнародними (Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Європейський банк реконструкції і розвитку та ін.) та регіональними (інституції ЄС, інших регіональних інтеграційних утворень та фінансових установ) валютно-кредитними організаціями в системі механізмів конвергенції національних фінансових систем сприяє підвищенню стабільності та ефективності публічних і корпоративних фінансів, а також посиленню прозорості і підзвітності у використанні фінансових ресурсів.

Слід зазначити, що в окремих наукових дослідженнях гармонізацію ототожнюють з уніфікацією. Будь-яка уніфікація (від латин. *unus* – один, *facio* – роблю, об'єднання) – процес приведення до однотипності, до єдиної форми або системи. Стосовно національних і наднаціональних фінансових систем, з точки зору правового забезпечення, уніфікація передбачає діяльність компетентних органів держав та міждержавних організацій, що спрямована на створення таких правових норм, які здатні однаково регулювати певні види відносин на національному або міждержавному рівнях [6, с. 37], а з точки зору фінансових процедур – це така ж сама дія компетентних органів щодо запровадження єдиних стандартів і системи фінансового документообігу, бюджетних процесуальних процедур, податкових систем (єдина система податку на додану вартість в ЄС, договори про усунення подвійного оподаткування) та інших сфер фінансової діяльності.

Формування наприкінці 90-х років ХХ ст. Європейської системи центральних банків (ЄСЦБ), що включає національні банки країн-членів та Європейський центральний банк (ЄЦБ), а також запровадження спільної валюти – євро докорінно змінило механізми здійснення грошово-валютної і кредитної політик ЄС. Таке рішення було важливим і сміливим політичним кроком для досягнення в частині країн-членів надвисокого рівня конвергенції монетарної політики ЄС, яка повністю зосереджена в руках незалежного монетарного інституційного органу – ЄСЦБ-ЄЦБ: емісія банкнот євро, регулювання валютних курсів, здійснення грошово-валютних операцій, управління валютними резервами, обслуговування клірингових систем, фондового ринку цінних паперів, нагляд за ними та інші функції. ЄЦБ забезпечує методологію діяльності національних банків у частині наданих йому чинним законодавством функцій.

Серед механізмів конвергентного впливу на національні бюджетні підсистеми країн – членів ЄС пріоритетними є механізми здійснення бюджетного процесу, які включають бюджетне регулювання і бюджетне вирівнювання, що застосовуються при плануванні і прогнозуванні доходів і видатків бюджету ЄС. Застосування механізму бюджетного регулювання, як одного із найважливіших інструментів конвергентного впливу на вирівнювання фінансової спроможності національних бюджетних підсистем, застосовується в бюджетному процесі як за доходами, так і за видатками бюджету ЄС. Регулювання, що проводиться з метою вирівнювання фінансової спроможності національних бюджетів, відбувається в процесі взаємовідносин країн-членів за доходами бюджету ЄС. Період запровадження власних доходів бюджету ЄС і відхід від системи його формування за рахунок внесків держав-членів можна рахувати періодом запровадження інституціональної системи економічних механізмів конвергенції національних бюджетних систем. Реформування бюджетної системи ЄС починаючи з реформ «пакету Делора-І» здійснюється періодично на кожні сім років, у результаті яких проводиться корегування величин впливу механізмів конвергентної дії на національні бюджетні підсистеми за рахунок зміни диференційованих ставок відрахувань власних доходів, зміни механізмів і величин обсягів гармонізації баз даних визначення об'єкту відрахувань і категорій видатків з бюджету ЄС та ін. Водночас в умовах спільного ринку і високоцентралізованої грошово-валютної системи ЄС ефективність бюджетних важелів впливу на економіку країн-членів залишається малоефективною і

вимагає подальшого удосконалення щодо модернізації основ бюджетного устрою та інституційних механізмів впливу наднаціонального бюджетного регулювання національних бюджетних систем [7, с. 10].

Система механізмів конвергенції національних фінансів ЄС безпосередньо взаємопов'язана з міжнародним фінансовим ринком, який в останні два десятиріччя розвивався в таких ключових напрямках: глобалізації, функціональної інтеграції, упродовження інформаційних технологій. Водночас фінансова глобалізація, як об'єктивний процес розвитку суспільства, створила нові ризики, які необхідно ідентифікувати і обмежувати. Зростання рівня і розширення спектру фінансових ризиків підвищило вразливість національних фінансових систем, що виражається у збільшенні кількості фінансових криз [8].

Важливим етапом реалізації політики зближення і підвищення ролі інституцій ЄС щодо реального впливу на процеси конвергенції фінансових систем ЄС стали Маастрихтський договір (1992 р.), яким встановлені п'ять обов'язкових критеріїв конвергентності [9] та Пакт про економічну стабільність і зростання (1997 р.), що встановив процесуальні правила здійснення податково-бюджетної політики та контролю. Пактом передбачено заходи впливу у випадках недотримання встановлених процедур та порушення критеріїв конвергентності [10]. Обов'язковими критеріями конвергентності для країн – членів ЄС і умовою для вступу є максимальна величина дефіциту бюджету (3% обсягу ВВП), державного боргу (60% обсягу ВВП), дотримання встановленого діапазону валютних коливань у межах механізму валютних курсів ЄС та дотримання довгострокової номінальної відсоткової ставки. Крім того, Договором встановлений критерій конвергентності щодо стабільності цін та середніх темпів інфляції. Водночас через слабкість процесуальних механізмів визначені критерії фінансової конвергентності багатьма країнами ЄС не дотримуються, що негативно відображається на фінансовій стабільності ряду країн (Греція, Іспанія, Кіпр та ін.), а тому сучасний стан інтеграційних процесів вимагає зміни підходів щодо застосування, оцінки дії механізмів конвергенції та посилення фінансового контролю виконання спільних нормативно-правових актів у сфері національних фінансових систем держав-учасниць і фінансової системи ЄС у цілому. Зазначені заходи поступово реалізуються відповідними інституціями ЄС.

Висновки. Функціонування фінансової системи ЄС, як сукупності національних фінансових систем і центральних фінансових інститутів ЄС, забезпечується в результаті взаємодії важелів та інструментів цілісної системи фінансових механізмів, які у переважній їх більшості функціонально конвергентні по відношенню до національних фінансових систем держав – членів інтеграційного об'єднання. Реалізація спільних політик ЄС в основному реалізується за допомогою механізмів конвергентності національних фінансових систем через відповідні наднаціональні фінансові інститути та управлінські інститу-

ції ЄС, де кожен із механізмів має свої особливості по відношенню до підсистем, як національних, так і фінансової системи ЄС. Фінансові механізми країн-членів, які за своєю сутністю є ідентичними з наднаціональними і взаємопов'язаними між собою, одночасно зберігаючи свою автономність і мають різний рівень суспільно-політичного розвитку, що досить часто спричиняє розбіжності щодо процесів фінансової інтеграції в ЄС.

Методологічні основи механізмів конвергенції мають велике значення щодо вибору застосування практичного інструментарію реалізації фінансової політики, яка має забезпечити стійкість національних фінансових систем, а механізми конвергенції – здійснювати її регулювання з метою недопущення майбутніх фінансових потрясінь.

Усі ці питання виключно важливі для фінансової системи України, яка через її комплексну нереструктурованість і політичне управління протягом усього пострадянського періоду перебуває у стані постійних перманентних змін, що призвели до майже повної її розбалансованості. Фундаментальними причинами такого становища є відсутність політичної волі застосувати необхідні механізми публічного розподілу фінансових ресурсів. І не менш важливою причиною фінансової нестабільності залишається постійне намагання центру утримати пріоритет централізованого управління і контролю більшої частини публічних ресурсів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Спенс М. Следующая конвергенция: будущее экономического роста в мире. живущем на разных скоростях / М. Спенс ; пер. с англ. А. Калинина под ред. О. Филатовой. – М. : Изд-во Института Гайдара, 2013. – С. 336.
2. Сорокин П.А. Социальная и культурная динамика: Исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений / П.А. Сорокин ; пер. с англ., ком. и ст. В.В. Сапова. – СПб. : РХГИ, 2000. – С. 1054.
3. Конвергенція економічних моделей Польщі та України : [монографія] / За наук. ред. Д. Лук'яненка, В. Чужикова, М. Г. Вожняка. – Київ : КНЕУ, 2010. – С. 719.
4. Drucker Peter F. Toward the Next Economics: and Other Essays / Peter F. Drucker // Published by Harper & Row, New York, NY, U.S.A, 1981. – P. 47.
5. Новый словарь иностранных слов: близко 40 000 сл. и словосочетаний / Л.И. Шевченко, О.И. Ніка, О.И. Хом'як [та ін.] ; за ред. Л.И. Шевченко. – К. : АРІЙ, 2008. – С. 672.
6. Опришко В.Ф. Міжнародне економічне право і процес : [монографія] / В.Ф. Опришко. – К. : Парламентське в-цтво, 2014. – С. 518.
7. Поручник А.М., Кулай А.В. Процеси бюджетної консолідації в Європейському Союзі / А.М. Поручник, А.В. Кулай // Міжнародна економічна політика. – 2015. – № 1(22). – С. 5–26.
8. Никитина Т.В. Теория и методология банковского надзора в условиях финансовой глобализации / Т.В. Никитина // Белорусский экономический журнал. – 2010. – № 2. – С. 60–69.
9. Treaty on European Union. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1992 [Electronic recourse]. – Access mode : http://europa.eu/.../treaties/.../treaty_on.../treaty_on_european_union_en.pdf.
10. Resolution of the European Council on the Stability and Growth Pact (Amsterdam, 17 June 1997) [Official Journal C 236 of 02.08.1997] [Electronic recourse]. – Access mode : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:125021>.